

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis pre jazykovú
kultúru a terminológiu*

*Orgán Jazykovedného ústavu
Ľudovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

*Vychádza s finančnou podporou
Ministerstva kultúry Slovenskej
republiky*

HLAVNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Iveta Vančová

REDAKČNÁ RADA

Adriana Ferenčíková, Ján Findra,
Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Ingrid Hrubani-
čová, Bronislava Chocholová, Ni-
col Janočková, Ján Kačala, Anna
Maričová, Sibyla Mislovičová,
Jozef Mlacek, Slavomír Ondre-
jovič, Lucia Satinská, Mária Šim-
ková, Iveta Vančová, Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

VALENTOVÁ, Iveta: Priezviská <i>Be- rec, Berecký</i>	129
HORŇANSKÝ, Imrich: O geografic- kých názvoch so slovným základom <i>treb- a boj-</i> (1. časť)	133
HENSEL, Karol: Menoslovie rýb pod- radu makrelobližných – Scombroidei (2. časť)	139

DISKUSIE

PALKOVÁ, Lenka: Terminologická poznámka o pomenovaní výsledku univerbizácie	151
---	-----

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladom ná- zvu obcí a miest (51)	157
---	-----

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

BALLEKOVÁ, Katarína: <i>Na víťazstvo vojny pár koní, voz, 200-tisíc dám...</i>	166
--	-----

ROZLIČNOSTI

Skloňovanie názvu obce <i>Hejce</i> . I. Vančová	173
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Odišiel opatrovateľ slovenského slova v Ríme – Rudolf Blatnický. M. Pi- sárčiková	175
Máme veľkú encyklopédiu húb. M. Majtán	176
Studium Carpat-Ruthenorum. A. Košťál	178

SPYTOVALI STE SA

Veľkonočka. S. Duchková 180

Z NOVÝCH VÝRAZOV

Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka (15). M. Povážaj 182

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

O hokejových termínoch. I. Vančová 189

Rúško či *riúška*? I. Vančová 189

Servácovia či *Serváci*? K. Kálmánová 190

Písanie číselných hodnôt so značkami. I. Vančová 191

Písanie slova *mesto*. K. Kálmánová 191

Krúpy, *ľadovec*, *kamenec*. I. Vančová 192

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 49, 2015, č. 3 (16. 6. 2015). Sídlo vydavateľa a adresa redakcie: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava. IČO 00167 088. Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine za podpory grantu Ministerstva kultúry SR. Hlavná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovíčová. Výkonná redaktorka Mgr. Iveta Vančová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radík. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 7,20 €, jednotlivé čísla 1,20 €. Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/3812840. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Vytlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2015

Cena 1,20 €

Terminologická poznámka o pomenovaní výsledku univerbizácie

LENKA PALKOVÁ

Ktorýkoľvek bádateľ pri zhromažďovaní doteraz publikovaných informácií o univerbizácii v slovenskej jazykovede zistí, že názvoslovie súvisiace s týmto lexikálnym procesom nie je u rôznych autorov venujúcich sa tejto téme jednotné, čo môže v konečnom dôsledku spôsobovať ťažkosti, keďže rovnaký pojem (výsledok univerbizácie) sa v rôznych textoch označuje rozličným spôsobom. Jednotné a ustálené používanie termínov v odborných textoch v rámci vedného odboru je pritom dôležité pre bezproblémovú komunikáciu odborníkov. V tomto texte sa zameriame na problematiku označovania produktu, výsledku univerbizácie (napr. *základná škola – základka, žiacka knižka – žiacka, schránková firma – schránka, štátna poznávacia značka – ŠPZ*).

V otázke pomenovania produktu univerbizácie v slovenskej a českej lingvistike od začiatkov výskumov univerbizácie dosiaľ nevládne terminologická zhoda.¹ M. Helcl (1963, s. 34) termínom *univerbizácia* chápe okrem procesu nahradenia dvojslovného, resp. viacslovného pomenovania jednoslovným pomenovaním aj samotný produkt univerbizácie, univerbizované slovo. Takéto označenie výsledku univerbizácie sa však neujalo, pretože v súvislosti so začiatkom používania termínu *univerbizácia* na pomenovanie procesu pretvárania viacslovných pomenovaní na jednoslovné bola polysémia tohto nového termínu nežiaduca. Termín *univerbizácia* ako označenie

Táto štúdia vznikla v rámci projektu VEGA č. 1/0255/12 Komplexné spracovanie slovotvorby súčasnej slovenčiny (na materiáli Slovníka koreňových morfém slovenčiny). Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0342-11.

¹ Pravda, treba upozorniť na to, že nie všetci autori sa v tu citovaných textoch zaoberajú problematikou univerbizácie ako takou, o univerbizácii a jej výsledku sa v týchto článkoch píše väčšinou len v rámci riešenia inej problematiky.

produktu zjednoslovňovania sme našli okrem M. Helcla (ibid.) len v jednom prípade (Slančová – Sokolová, 2011, s. 348).

V 70., 80. a 90. rokoch 20. storočia sa tieto špecifické lexémy označovali väčšinou viacslovne a u mnohých autorov nejednotne aj v rámci jedného textu, najčastejšie ako *univerbizované pomenovania* (porov. napr. Jedlička, 1978, s. 170; Bosák, 1987, s. 234; Encyklopédia jazykovedy, 1993, s. 464 a i.), *univerbizované výrazy* (porov. napr. Betáková, 1978, s. 62; Ondrejovič, 1988, s. 338; Liptáková, 1998, s. 32 a i.), *univerbizované slová* (porov. napr. Ivanová-Šalingová, 1980, s. 60; Martincová, 1983, s. 160; Bosák, 1987, s. 231 a i.), *univerbizované jednotky* (porov. napr. Bosák, 1987, s. 232; Kesselová, 1988, s. 96; Orgoňová, 1997, s. 158 a i.), *univerbizované názvy* (Majtán, 1971, s. 47 – 48; Masár, 1981, s. 74; Mlacek, 1981, s. 338 a i.), *univerbizačné/univerbizované štruktúry* (Bosák, 1984, s. 69; Klincková, 1996, s. 108; Pekarovičová, 2001, s. 234 a i.) a *univerbizované podoby (slov, názvov)* (Jacko, 1985, s. 255; Hegerová, 1987, s. 103; Kopina, 1991, s. 256 a i.).

Zriedkavejšie sa objavujú pomenovania ako *univerbizované útvary* (DSZ, 1989, s. 364), *univerbizované tvary* (Škapincová, 1990, s. 254), *univerbizované substantíva*, resp. *univerbizované verbá* (Furdík, 2008, s. 52), *univerbizované deriváty* (Jacko, 1992, s. 24), *univerbizované lexémy* (Ološtiak, 2006, s. 188), *univerbizované prostriedky* (Považaj, 1986, s. 233), *univerbálne vyjadrenia* (Kačala, 1990, s. 21) a iné.

Výnimočne sa na označenie produktov univerbizácie používa aj troj- a viacslovný názov, napr. *univerbizované lexikálne jednotky* (Bystrianska, 1999, s. 294), *pomenovania univerbizačného typu* (Orgoňová, 1997, s. 159), *univerbizovaný pendant/náprotivok viacslovného pomenovania/názvu* (Masár, 1988, s. 288) a *univerbizovaná forma pomenovania* (Krško, 1996, s. 138).

Spomenuté nejednotne používané viacslovné označenia (termíny) nepovažujeme za vhodné na jednej strane kvôli ich pestrosti a neustálenosti, na druhej strane kvôli samotnej viacslovnosti týchto štruktúr: nazdávame sa, že aj termín označujúci určitý pojem by mal v rámci možností korešpondovať s podstatou pojmu. Navyše, niektoré zo spomínaných označení falošne signalizujú, že produkt univerbizácie nie je samostatnou lexémou, ale akoby len jej variantom, jedným z jej tvarov (napr. *univerbizovaná podoba*, *univerbizovaný tvar*).

Od polovice 90. rokov 20. storočia sa postupne objavujú aj jednoslovné pomenovania týchto jednotiek, ktoré podľa našej mienky vhodnejšie vystihujú podstatu entít, ktoré majú pomenúvať: keďže odborný termín by mal mať okrem iných vlastností aj vlastnosť derivatívnosti, t. j. „má mať takú štruktúru, ktorá umožňuje tvoriť od neho predponami a príponami ďalšie názvy“ (Masár, 1991, s. 54), a vlastnosť krátkosti, ktorá by nevylučovala presnosť a jednoznačnosť termínu. Medzi doteraz používané jednoslovné pomenovania pre produkty univerbizácie patria termíny *univerbizmus* (porov. napr. Odaloš, 1996, s. 73; Kišová, 2010, s. 237; Pavlovič, 2012, s. 76; Sojda, 2011, s. 73), *univerbum* (porov. Straková, 1973, s. 55; Wachtarczyková, 1998, s. 289; Sidorenko, 1993), *univerbizát* (porov. Kolářová, 2011; Ološtiak – Ivanová – Genči, 2012) a *univerbát* (porov. Furdík, 2004, s. 67; Sokolová – Ivanová – Vužňáková, 2005, s. 110; Ološtiak, 2011; Prošek, 2005; Avramova, 2013). Jediným jednoslovným označením produktu univerbizácie je slovo *univerbéma* (Klincková, 1996, s. 108).

Termíny *univerbéma* a *univerbum* sú v slovenských lingvistických textoch veľmi zriedkavé, *univerbizmus* je síce pomerne rozšírený, sufix *-izmus* sa však používa skôr pri tvorbe slov z transpozičných kategórií alebo na pomenovanie názvov hnutí, ideológií, smerov, sklonov atď. Naopak, sufix *-át* v dvojici termínov *univerbizát* a *univerbát* pomáha lepšie chápať takúto lexikálnu jednotku ako výsledok procesu univerbizácie. Jednoslovné terminologické označenie produktu univerbizácie so sufixom *-át* je zároveň analógiou s termínom *motivát* (označujúcim sekundárne pomenovanie v rámci slovotvornej motivácie), ktoré sa systémovo používa v rámci teórie lexikálnej motivácie (porov. Furdík, 2008; Ološtiak, 2011). V tejto koncepcii je produkt univerbizácie vlastne univerbizačným motivátom², takže už samotná slovotvorná štruktúra a slovotvorný význam termínu odhaľujú jeho slovníkový/lexikálny význam. Pomerne špecifický slovotvorný formant *-át* odkazuje na produkt, výsledok, rezultát; slovotvorný základ *univerb-* odkazuje na proces univerbizácie.

Redukovanie segmentov pri utvorení termínu *univerbát* (uni-**verb**-[iz:ác:i]-a/uni-**verb**-[iz:ov]-a:t' → uni-**verb**-át-ø³) naznačuje produktivitu re-

² V rámci teórie lexikálnej motivácie sa univerbizácia považuje za špecifický prejav lexikálnej motivácie – za tzv. syntaktickú demotiváciu.

³ Morfematicky rozsegmentované slová zapisujeme tak, ako sa zachytávajú v Slovníku koreňových morféme slovenčiny (2012): jednotlivé morfémy sú oddelené spojovníkom, submorfémy

dukčných a trunkačných⁴ procesov pri slovotvornej univerbizácii (porov. Palková, 2014), zároveň ide o ekonomickejší výraz ako termín *univerbízát*. Takto utvorené pomenovanie je analogické k ďalším deverbatívnym substantívam, v ktorých sa trunkuje segment *-iz-* (napr. **polem**-iz:ov-a:t' → **polem-ik-a**, **katech**-iz:ov-a:t' → **katech-éz-a** a i.).

Z týchto dôvodov sa v otázke označenia produktu univerbizácie prikláňa-me k termínu *univerbát*, ktorý je nielen motivovaný a motivačne priezračný (a preto má potenciál v odbornej lingvistickej terminológii pomerne bezproblémovo a jednotne fungovať), ale aj systémový (spomínali sme analógiu s termínom *motivát*), jazykovo explicitný a slovotvorne potentný/derivatívny. Termín *univerbát* je teda podľa nášho názoru najvhodnejším kandidátom na jednotné pomenúvanie produktu univerbizácie v slovenskej jazykovede.

LITERATÚRA

AVRAMOVA, Cvetanka: Univerbáty v lexikálnom systéme jazyka. In: Motivované slovo v lexi-kálnom systéme jazyka. Eds. K. Buzássyová – B. Chocholová. Bratislava: Veda 2013, s. 214 – 224.

BETÁKOVÁ, Valéria: Postgraduál a postgraduát. In: Kultúra slova, 1978, roč. 12, č. 2, s. 62 – 63.

BOSÁK, Ján: Hovorovosť ako dynamický faktor. In: Slovenská reč, 1984, roč. 49, č. 2, s. 65 – 73.

BOSÁK, Ján: O vymedzení univerbizácie. In: Slovenská reč, 1987, roč. 52, č. 4, s. 231 – 237.

BYSTRÍANSKA, Marta: Onomaziologické symetrie a asymetrie pri prekladoch právnych ter-minologických pomenovaní z francúzštiny do slovenčiny. In: Varia VIII. Zborník materiálov z VIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 25. – 27. november 1998). Eds. M. Nábělková – E. Králik. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1999, s. 289 – 295.

Encyklopédia jazykovedy. Hl. red. J. Mistrík. Bratislava: Obzor 1993. 515 s.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka 2004. 200 s.

FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 96 s.

HEGEROVÁ, Katarína: Názvy miesta utvorené príponami. In: Kultúra slova, 1987, roč. 21, č. 4, s. 102 – 108.

HELCL, Miloš: Univerbizace a její podíl při růstu dnešní slovní zásoby. In: Slovo a slovesnost, 1963, roč. 24, č. 1, s. 29 – 37.

HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny (DSZ). Bratislava: Veda 1989. 440 s.

dvojbodkou, koreňová morféma je označená tučným písmom, gramatická morféma kurzívou. Kvôli prehľadnosti sme pre potreby tohto článku hranatými zátvorkami oddelili segmenty, ktoré sa pri utvorení termínu *univerbát* redukujú.

⁴ O trunkačných procesoch pozri Ivanová, 2004.

IVANOVÁ, Martina: Niekoľko poznámok o trunkácii v slovenčine. In: Slovensčina na začiatku 21. storočia. Ed. M. Imrichová. Prešov: PU FHPV 2004, s. 102 – 111.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, Mária: O slovách achilovka a becherovka. In: Slovenská reč, 1980, roč. 45, č. 1, s. 60 – 61.

JACKO, Jozef: Neologizmy a okazionalizmy v súčasnej publicistike. In: Slovenská reč, 1992, roč. 57, č. 1, s. 19 – 25.

JACKO, Jozef: Taxisova priekopa – taxis – na taxise. In: Slovenská reč, 1985, roč. 50, č. 4, s. 255 – 256.

JEDLIČKA, Alois: Spisovný jazyk v súčasnej komunikácii. Praha: Univerzita Karlova, 1978. 228 s.

KAČALA, Ján: Ústrojnosť slovenskej väzby *hrať na husliach*. In: Kultúra slova, 1990, roč. 24, č. 1, s. 17 – 25.

KESSELOVÁ, Jana: Lexikálne neologizmy v literatúre science-fiction. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 2, s. 93 – 99.

KIŠOVÁ, Jana: Lexikálne inovácie ako odraz kultúry etnika (III). In: Varia XVII. Zborník materiálov zo XVII. kolokvia mladých jazykovedcov (Liptovská Osada – Škutovky 7. – 9. 11. 2007). Ed. V. Kováčová. Ružomberok: Katolícka univerzita v Ružomberku – Filozofická fakulta, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV v Bratislave, 2010, s. 230 – 238.

KLINCKOVÁ, Jana: Jazyková kreativita, komunikačná kompetencia a jazykový systém. In: Studia Academica Slovaca, 1996, roč. 25, s. 106 – 113.

KOLÁŘOVÁ, Ivana: Univerbizace. In: Kapitoly z české gramatiky. Ed. F. Štícha. Praha: Academia 2011, s. 273 – 410.

KOPINA, Ján: O nových prvkoch v slovnej zásobe. In: Kultúra slova, 1991, roč. 25, č. 7, s. 255 – 256.

KRŠKO, Jaromír: Polyonymia chotárnych názvov Muránskej doliny. In: Slovenská reč, 1996, roč. 61, č. 3, s. 136 – 141.

LIPTÁKOVÁ, Ľudmila: Komunikačno-pragmatická dimenzia okazionalizmov v hovorených prejavoch. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 1, s. 30 – 38.

MAJTÁN, Milan: Z problematiky predložkových zemepisných názvov. In: Jazykovedný časopis, 1971, roč. XXII, č. 1, s. 41 – 48.

MARTINCOVÁ, Olga: Problematika neologismů v současné spisovné češtině. Praha: Univerzita Karlova 1983. 160 s.

MASÁR, Ivan: Niektoré črty jazyka a štýlu športovej publicistiky. In: Kultúra slova, 1981, roč. 15, č. 3, s. 69 – 79.

MASÁR, Ivan: Primárky – primárne voľby. In: Kultúra slova, 1988, roč. 22, č. 8, s. 288.

MASÁR, Ivan: Príručka slovenskej terminológie. Bratislava: Veda 1991. 192 s.

MLACEK, Jozef: Z terminologických a štylistických otázok športových textov. In: Kultúra slova, 1981, roč. 15, č. 10, s. 333 – 339.

ODALOŠ, Pavol: Sociolekt mladých ľudí v Banskej Bystrici. In: Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2. Ed. S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 1996, s. 64 – 81.

OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina – GENČI, Ján: Slovník viacсловných pomenování (lexikografický, lexikologický a komparatívny výskum). Koncepcia projektu. In: Slovenská reč, 2012, roč. 77, č. 5 – 6, s. 259 – 274.

OLOŠTIAK, Martin: Aspekty teórie lexikálnej motivácie. Prešov: FF PU 2011. 339 s.

OLOŠTIAK, Martin: Obohacovanie lexikálnej zásoby z pohľadu teórie lexikálnej motivácie. In: Varia XIV. Zborník materiálov zo XIV. kolokvia mladých jazykovedcov (Nitra – Šintava 8. – 10. 12.

2004). Ed. M. Olšiak. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV – Katedra slovenského jazyka FF UKF v Nitre 2006, s. 184 – 189.

ONDREJOVIČ, Slavomír: O multiverbizačných procesoch v spisovnej slovenčine. In: Slovenská reč, 1988, roč. 53, č. 6, s. 337 – 348.

ORGOŇOVÁ, Oľga: Slovtvorná adaptácia galicizmov v slovenčine. In: Slovenská reč, 1997, roč. 62, č. 3, s. 150 – 160.

PALKOVÁ, Lenka: Sonda do sprievodných javov slovtvornej univerbizácie. In: Varia XXIII. Zborník plných príspevkov z XXIII. kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Harmónia 20. – 22. 11. 2013; v tlači).

PAVLOVIČ, Jozef: Lexikológia slovenského jazyka. Kompendium náuky o slovnej zásobe. Trnava: PF TU 2012. 82 s. [cit. 2014-04-21]. Dostupné na internete: <<http://pdf.truni.sk/download?e-skripta/lexikologia.pdf>>.

PEKAROVIČOVÁ, Jana: K didaktike odbornej komunikácie. In: Studia Academica Slovaca, 2001, roč. 30, s. 164 – 175.

POVAŽAJ, Matej: Vývin v štyľovej hodnote pomenovaní osôb z oblasti športu. In: Kultúra slova, 1986, roč. 20, č. 7, s. 230 – 237.

PROŠEK, Martin: O jednom typu univerbizovaných pojmenovaní miest na -ák. In: Naše reč, 2005, roč. 88, č. 2, s. 57 – 67.

SIDORENKO, Evgenij N.: K voprosu o motivacionnoj baze univerbov (na materiale slovackogo i ukrainskogo jazykov). In: Problemy razvitiya i funkcionirovaniya literaturnych jazykov. Ed. Lev N. Smirnov. Moskva: Institut slavjanovednija i balkanistiki RAN 1993, s. 110 – 124.

SLANČOVÁ, Daniela – SOKOLOVÁ, Miloslava: Návrat k varietám hovorenej podoby slovenčiny na východnom Slovensku po pätnástich rokoch. In: Vidy jazyka a jazykovedy. Na počesť Miloslavy Sokolovej. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2011, s. 341 – 357.

SOJDA, Sylwia: Procesy uniwerbizacyjne w języku słowackim i polskim. Katowice: Uniwersytet Śląski. Wydawnictwo Gnome 2011. 159 s.

SOKOLOVÁ, Miloslava – IVANOVÁ, Martina – VUŽŇÁKOVÁ, Katarína: Prínos Slovníka koreňových morfém k charakteristike kompozít. In: Jazykovedný časopis, 2005, roč. 56, č. 2, s. 99 – 126.

SOKOLOVÁ, Miloslava – OLOŠTIAK, Martin – IVANOVÁ, Martina: Slovník koreňových morfém slovenčiny. 3., upravené a doplnené vyd. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity 2012. 690 s.

STRAKOVÁ, Vlasta: Substantivní derivace (v ruštině a češtině). Praha: Academia 1973. 132 s.

ŠKAPINCOVÁ, Alena: Neformál – neformáli. In: Slovenská reč, 1990, roč. 55, č. 4, s. 254 – 255.

WACHTARCZYKOVÁ, Jana: Spoločenské pozadie fungovania termínov *klikať*, *klikanie*. In: Slovenská reč, 1998, roč. 63, č. 5, s. 284 – 290.